

باسمه تعالی

فهرستبرگه منابع چاپ سنگی ـ اداره مخطوطات

شماره ثبت: ۴۹۹۸

رده‌بندی دیویی: ۱۲۵۲ ر۱۹۵د ۴خ۱٫۷

سرشناسه: داعی الاسلام، محمدعلی، ۱۲۵۶ - ۱۳۳۰.

عنوان قراردادی:

عنوان: رساله خط داعی

کاتب: تاریخ کتابت:

محل نشر: [بی‌جا] ناشر: [بی‌نا] تاریخ نشر: [۱۳۵۲] ق.

صفحه شمار: ۴۸ ص. مصور☐ درسی☐ گراور یا افست☐

زبان: فارسی ابعاد: ۱۴×۲۲ نوع خط: نستعلیق

روش تهیه: وقفی☑ اهدایی☐ خریداری☐ ارسالی☐

توضیحات: مرحوم مهرمنیر تاریخ ثبت: دی ۱۳۱۳

یادداشتها:

موضوع(ها): ۱. خط فارسی.

شناسه(های) افزوده: الف. مهرمنیر، واقف. ب. عنوان.

فهرستنگار: تاریخ فهرستنگاری: بهمن ۸۸

رساله

خط داعی

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد الحمد والصلوٰت. چنین گوید احقر سید محمد علی (داعی الاسلام) مؤلف "فرهنگ نظام" که در چند سال قبل خطابه "خط لاتین برای فارسی" را نشر دادم و در آن رای دادم که نباید خط امروز فارسی را تبدیل به خط لاتین کرد. بلکه همین خط را باید طوری اصلاح کرد که آموختن و چاپ کردنش آسان باشد و بتواند حامل علوم باشد. از ان وقت در طریق اصلاح آن فکر میکردم و آخر مصمم شدم در خطوط اصلیه قدیم یعنی عبرانی و لاتین و یونانی و سنسکریت و کوفی تفحصاتی کرده اصول علمی وضع و ترکیبات

رساله خط داعی

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد الحمد والصلوة چنین گوید احقر سید محمد علی داعی الاسلام مؤلف "فرهنگ نظام" که در چند سال قبل خطابهٔ "خط لاتین برای فارسی" را نشر داده بودم و در آن رای دادم که نباید خط امروز فارسی را تبدیل به خط لاتین کرد. بلکه همین خط را باید طوری اصلاح کرد که آموختن و چاپ کردنش آسان باشد و بتواند حامل علوم باشد. از ان وقت در طریق اصلاح آن فکر میکردم و آخر مصمم شدم در خطوط اصلیه قدیم یعنی عبرانی ولاتین ویونانی وسنسکریت وکوفی تفحصاتی کرده اصول علمی وضع وترکیبات

آنها را بدست آورم تا راهی برای اصلاح خط فارسی بدست آورم. تعجب میفرمائید که بعد از جستن اصول تشکیل آنها فهمیدم که خط امروز ما علمی ترین و ساده ترین و آسانترین خط موجود دنیا است و هیچ محتاج به اصلاح اساسی نیست که با ساختن سی چهل تکه حروف میشود هر کتابی را چاپ کرد فقط باید اساس علمی اولش را مراعات کرد و دست از نقاشی و تصرفات بعد برداشت. مثلاً در خط امروز اگر بخواهید این لفظ سه حرفی (حُ ج ج) را بنویسید باید حرف اول (ح) را بر حرف دوم (ج) سوار بکنید و حرف دوم را هم بر حرف سوم (ج) سوار بکنید و این طور "ججح" بنویسید که در واقع مثل خط چینی میشود که از بالا به پائین میآید. امروز ما این طور می پسندیم و اگر کسی سه حرف مذکور را بدون سواری پهلوی هم این طور "حجج" بنویسد بنظر ما بدست اما اگر

به کسی که مانوس به خط امروزی شما نباشد نشان بدهید دوم را بهتر از اول می پسندد. به دختر پنج سالهٔ خودم نوشتن میاموختم حجج را در حروف مقطعه (ح ج ج) نوشتم و به او دادم مرکب بکند. گفتم هر حرف را بر دیگری سوار کن گفت حرف دوم خسته میشود که اول بر آن سوار باشد و سوم خسته تر میشود که دو حرف بر آن سوار باشند. گفتم خودت چه طور میخواهی مرکب بکنی گفت جیم کوچک را پهلوی حِ عِ کوچک مینویسیم و جیم کوچک دوم را هم پهلوی جیم اول و این طور "حجج" نوشت. در واقع دماغ سادهٔ بچه از خط پیچ در پیچ مارم کرد.

سواری و تکیه و افزایش

خصوصیات خطوط رایج امروز ما یعنی ثلث و نسخ و نستعلیق و شکسته سه چیز است.

(۱) سواری که یک حرف بر حرف دیگر سوار باشد که در ثلث

ونسخ کم است ودر نستعلیق وشکسته بسیار. مثلاً این جمله را به بینید "حج اسلام کارصیحی کروند" که در لفظ حج وصیح چه طور حروف بر همدیگر سوارند که اگر بدون سواری بنویسیم این طور "ححج صحیح" بشود. آن وقت آن نقاشی که امروز پسند ما است از آن دو لفظ فوت میشود.

(۲) تکیه که یک حرف بر حرف دیگر تکیه بدهد یا سر حرفی به ته خودش تکیه بدهد تا موافق اصول نقاشی قشنگ بنظر بیاید. باز همان جمله را به بینید "حج اسلام کارصیحی کردند" در لفظ اسلام سر سین بالا است وتنش پائین که بلام تکیه داده ولام هم به الف تکیه داده ودر لفظ کا که در ابتدا ر کاف کوچک والف پهلوی هم ودر عرض هم (کا) بودند در خط ما اوّل کاف را بطرف الف قدری تکیه دادند واین طور "کا" نوشتند وبعد کاف را بکلی روی الف

انداخته این طور "کا" ساختند.

(۳) واضعان خط کوفی دانایان بودند وهر حرفی را دو قسم قرار دادند که در انفراد وآخر کلمه تمام نوشته شود ودر اول ووسط فقط سر آن حرف نوشته شود. وقتی که دماغ ایرانی صنعت نقاشی را درخط آورد در ترکیب حروف محتاج به افزایش به بعضی حروف شد مثلاً در جملهٔ مذکوره برحرف صاد یک دندانه اضافه کردیم. صاد تنها (ص) دارای یک سر ویک نیم دایره است ودر حال ترکیب که نیم دایره خذف میشود باید سر صاد (صـ) نوشته شود اما در ترکیب یک دندانه اضافه میکنیم واین طور "صـ" مینویسیم مثل صیح وصد وصاد وامثال آنها. حالا اگر ما جملهٔ مذکوره را بدون سواری وتکیه وافزایش در نستعلیق بنویسیم این طور میشود "ححج اسلام کارصیحی کردند" ودر نسخ این طور

حجج اسلام کار صحیحی کردند» اما عیبی که پیدا میکند این است که نقاشیش کم است و بدتر از همه ما به آن مانوس نیستیم و بدمان میآید پس علاج این است که اگر خط داعی برای آموختن اطفال وغیر اهل زبان آسانتر باشد نه یک مقابل وده مقابل بلکه پنجاه مقابل آسانتر باشد ما آن را برای آموختن مبتدی بگیریم واگر برای طبع هم پنجاه مقابل آسانتر باشد برای طبع هم میگیریم وخط امروز خودمان را برای نوشتن با دست وطبع سنگی نگاه میداریم. داعی به شما اطمینان میدهد که طفل شما با خط داعی در یک ماه خوانا ونویسا بشود وبعد بتواند خط امروز شما را هم بی زحمت بخواند وشما بتوانید هر کتابی را با سی چهل تکه حرف سربی چاپ بکنید بشرطیکه شما این رساله را تا آخر با دقت ونظر انصاف بخوانید مبادا خدای نخواسته شیطان شما را

گول بزند ودر دل خود خیال کنید «چرا کاشف این خط من نشدم که از داعی فاضلترم وحالا که او شده رد خواهم کرد» اول برای تفریح طبع شما دو غزل داعی را در خط داعی نستعلیق ونسخ مینویسم وبعد میرویم سر مطلب.

غزل

نستعلیق

چه ضبط گریه کنم نزد دلستان خوارم

چگونه خون نخورم عشق را نمکخوارم

ندا ده جان بتو از روبردی تو رفتم

ز شرم باز چسان روبروی تو آرم

ترا به بینم وگریم نهم بپایت رخ

کنم نثار تو جان این یک آرزو دارم
ز طول نزع شدم شرمگین پرستاران
کجا است دلبر آسان کنید دشوارم
دهند دل بهمای چشم یار همچنان
نظر بجانب من کن که چون تو بیمارم
وگر مدار ز من چشم موشکافی علم
بزلف دوست پریشان شده است افکارم
مبادکس چو من زار در شکنجهٔ عشق
که مرگ خویش تمنا کند پرستارم
چه حکمت است که عشق و امید همزادند
اگر بفرقت تو جان ندادم ناچارم

نهاده عکس تورا در برابر و گویم
شکایت تو شب و روز این بود کارم
غرض تشبه چشمان یار از مستی است
وگرنه زاهدم من از تو بیش هشیارم
مرا ز عالم بیرون خویش نیست خبر
فزون ز سد سکندر شده است پندارم
چه ثبت کرده ام اندر کتاب زندگیم
بجز خطا و غلط من ز عمر بیزارم
بشرمگینی من رحم آورد دانم
گناه بی حد خود گر بدوست بشمارم
برند رشک ز من فاضلان کنون داعی
پسند شاه علوم اوفتاده اشعارم

غزل

(نسخ)

خَجِل زِ اَشکَم وبَر چَشم آستین دارم
زِ بَختِ بَد چه کُنَم دِلبَری چنین دارَم

زِ داغهای دِلَم گَر نَه آگَهی بِنگَر
زِ سَجدِهٔ دَرِ تو داغ بَرجَبین دارَم

بِیادِ گیسو و روی تو دَر چَمَن هَر روز
بِهلالِه دیدِه و دَر دَست یاسمین دارَم

شُدَه است غَمکَدِه زافسانِهایِ مَن گیتی
نَه مَن زِ عِشقِ تو تَنها دِلِ حَزین دارَم

بَوصل دودمَرا اِضطِراب بیش اَز هِجر

کِه دَر بَغَل دِلِ دانایِ دور بین دارَم

بِمَن گُذَشتی و سَر بَر نَکَردِه بودَم دوش
گُنَه نَبود مَرا چَشمِ شَرمگین دارَم

غَمَم فُزود مَبادا کِه دوست گاهِ وِصال
حَذَر کُنَد کِه زِ دِل آهِ آتَشین دارَم

لَبَم رَسیدِه بِه لَعلَش کُجاست صاحِبِ دِل
بَسا فَسانهٔ شیرینِ دِل نِشین دارَم

بِهِشتِ دیگَرَم اَز لُطف وَعدِه دِه واعِظ
کِه تَرسِ جورِ نِکویان زِ حورِ عین دارَم

رَسیدِه اَم بِه حَقیقَت زِ نام دارَم ننگ
عَجَب مَدار کِه نِی کافِرَم نَه دین دارَم

سِتارِهاست دَرَخشان زِ آسمانِ دِلَم

بِهَمرَهیِ تُوپ اگَرچِه بَر زَمین دارَم

مَتاعِ دانِشِ داعی خَریدشاهِ عُلوم

بِدِل مَحَبَّتِ او وَبرلَب آفرین دارَم

اگر از این غزل تفریحی برای طبع شما نشد تقصیر داعی نیست که در سبک علمی عصر صفوی شعر میگوید و ذهن شما مانوس به سبک سادهٔ عصر قاجار است. حالا سبک غزل داعی غیر مانوس وخط داعی هم غیر مانوس یقین است که تفریح برای شما نمیشود باید کسانی را پیدا کرد که در درک حقایق انس را از خود دور کنند و چنین فیلسوفان را از کجا پیدا کنیم. مثلاً هر فیلسوف هندی فیصله میکند که هند بهتر از ایران است و هر فیلسوف ایرانی فیصله میکند

که ایران بهتر از هند است و هر دو هم راست میگویند.

طریق آموختن خط داعی

به مبتدی اول حروف تهجی بزرگ را بیاموزید که این است:-

اب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ه ی (۳۲ حرف) و بعد زبر و زیر و پیش ـَ ـِ ـُ را بیاموزید. آنگاه حالی کنید که بعضی از سی و دو حرف مذکور در حال تنهائی و ترکیب تغییر نمیکنند و بعضی تغییر میکنند که در حال ترکیب فقط سر آنها نوشته میشود در آن صورت آنها را حروف کوچک میگوئیم که اینها است:- ء ب پ ت ث ج چ ح خ س ش ص ض ع غ ف ق ک گ ل ن ی - که

مجموع بیست و دو حرف کوچک است و باید به متعلم فهماند که
الف در وسط و آخر گاهی به این شکل "ء" میشود و یای کوچک
مثل باء کوچک نوشته میشود با دو نقطه در زیر. برای میم من
این شکل مـ را اختیار کردم که در انفراد و ترکیب فرق نمیکند
و برای هاء یک ه (دو چشمی) کافی است به مبتدی پنج قسم ها
(ـهـ هـ ه ـه ـهـ) آموختن لغو است. بعد از آموختن حروف
بزرگ و کوچک باید املاء کلمات به متعلم داد. به او بگوئید بنویسید
بد به این طور بنویس بـ کوچک مینویسد ب. دال متصل بکن
می نویسید بد. خوب را این طور بنویس خ کوچک مینویسد خـ
واو متصل بکن. مینوسد خو. بـ بزرگ تنها مینویسد خوب میشود
همین طور هر کلمه و حروفی باشد یا بیشتر به املای شما مینویسد و به این طور

که شما املا به کنید در مدت چند روز مبتدی میتواند خط داعی را بنویسد
و بخواند که از روی اساس علمی است و در همان اول تعلیم دماغ
متعلم را حاضر برای علوم آینده میکند. برای آموختن خط داعی
و نوشتن آن یک ماه کافی است در حالتی که مغز مبتدی هم
محفوظ می ماند و بعد میتوانید به آسانی طوری که در "حملهٔ حجج اسلام
کار صحیحی کردند"، شرح دادم به متعلم خصوصیات سه گانهٔ خط
امروزه ما را بیاموزید که هیچ بار بر دماغش نشود اما اگر بخواهید
از اول خط امروزی را در قریب صد و پنجاه شکلش بیاموزید
که باء ابتداء چند شکل نوشته میشود و باء وسط چند شکل و باء آخر چند
شکل یقین بدانید که دماغ مبتدی را خصوص اگر طفل باشد
فاسد کرده از علم بیزار کرده اید از این جهت بوده که با اینکه

تعلیم همیشه در ایران عمومی بوده علم عمومی نمیشده در هر محله و هر ده علاوه بر خانهٔ آخوندها و پیرزنها هر مسجد هم مکتب خانه بوده اما اطفالی که در این مکتبها میرفتند در صد معدودی خوانا و نویسا میشدند و باقی با دماغ فاسد و بیزاری از علم بیرون میآمدند که همان فساد دماغ اثر در زندگی معاشی آینده آنها هم میکرد. خط امروز ما بقدری مشکل و بی اصول علمی و غیر طبیعی است که پدر مبتدی را در میآورد و اگر طفل باشد بدون ترساندن و اجبار و ممارست نمیتواند بیاموزد که تمام مخالف پسیکولوجی است ابتدای تعلیم طفل باید طوری باشد که هیچ نفهمد درس میخواند. اگر شما بخواهید با خط داعی طفل عزیز خودتان را باسواد بکنید هر یک از حروف تهجی بزرگ و کوچک را بر پارهٔ تختهٔ قشنگی بنویسید و بدهید بچه با

آن تختهها خانه و دیوار و هر چه میخواهد بروی هم گذاشتن تختهها بسازد و در آن ضمن حروف را یاد بگیرد بعد او را ببرید به املاء ترکیب حروف و نوشتن نام خود و پدر و مادر و عزیزان دیگر او و هر چه بنویسد انعامی از جنس شیرینی یا میوه یا اسباب بازی و لباس و غیر آنها از شما بگیرد یا اینکه بعد حروف تهجی شیرینی بگیرید و بر هر یک یک تکه کاغذ چسبانده یک حرف تهجی بر آن بنویسید و هر یک را بشرطی به بچه بدهید که شکل و نام آن حرف را یاد بگیرد و روی لوح یا کاغذ بنویسد و چون بچه حروف تهجی را یاد گرفت شیرینیهای حروف تهجی را نزد او بگذارید و بگوئید هر حرفی که من میگویم اگر از میان شیرینیها پیدا بکنی مال خودت. به آن طور بچه حروف شناس میشود بدون آنکه باری به مغزش وارد آید اطفال بالاتر از شش سال میتوانند در مدت یک ماه اگر روزی دو سه ساعت کار کنند در خط داعی خوانا و نویسا شوند

وکمتر از شش سال بیش از یک ماه وقت میخواهند چه قوای دماغی
آنها مستحکم نیست ۔ اصول تعلیم خط داعی را من به آدم هر عمری آموختم بچه
پنج ساله و به آدم هفتاد ساله هر دو آسان بوده وشوق آور شما هم به اطفال
وبستگان بی سواد خودتان بیاموزید وچون بمقصود رسید یک کاغذ
تشکر به من بنویسید ۔ کاری کردم که تمام سکنهٔ یک ملک میتوانند بی زحمت
باسواد بشوند وقابل این شدم که اهل هر مذهب ایران وعرب وهند
برای من در معبد خود دعا بکنند ۔ اگر میخواهید این ادعای مرا تکذیب
بکنید اول تا آخر این رساله را بخوانید ۔

آسانی طبع خط داعی

خط داعی که نمونه اش را در دو غزل مذکور دیدید با سی
وچهار تختهٔ سربی چاپ میشود واز آن سی وچهار
تخته بیست وشش تا حرف است وسه تخته برای نقطه (یک نقطهٔ

دو نقطهٔ سه نقطهٔ) وپنج تخته برای مد وزیر وزبر وپیش ودو زبر وتشدید
که مجموع سی وچهار میشود ۔ برای زبر وزیر یک شکل کافی است که اگر در
بالا گذاشته شود زبر میشود واگر زیر شکل حرف گذاشته شود زیر میشود تخته
های حروف این است :۔

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤
ا	ء	ـب	ـه	ح	ـحـ	د	ر	س	ـسـ	ص	ـصـ	ط	ع

١٥	١٦	١٧	١٨	١٩	٢٠	٢١	٢٢	٢٣	٢٤	٢٥	٢٦
ء	ف	و	ک	ک	ل	ـلـ	ـمـ	ن	و	ه	ی ۔

برای گاف شکل مخصوص لازم نیست بلکه شکل همزه بالای کاف گاف
میسازد ۔ مثلاً اگر بخواهید لفظ چهار مرکب بکنید حرف ششم را بگیرید
وتختهٔ سه نقطه را زیرش بگذارید وحرف بیست وپنجم را پهلویش بگذارید
وبعد الف را پهلویش وبعد یک ورق نازک سرب ساده وبعد
تختهٔ حرف راء را واگر خواستید لفظ هشت را چاپ کنید حرف بیست

و پنجم و دهم و سوم را پهلوی هم بگذارید و تخته سه نقطه ای را بالای حرف دوم لفظ و دو نقطه ایرا بالای حرف سوم آن لفظ (هشت) بیرون میاید اگر حروفی که بسازید از روی حروف نستعلیق باشد که خط نستعلیق بیرون میاید و اگر نسخ نسخ بیرون میاید. حرف (ق) را من حذف کردم برای اینکه اگر بالای فاء (ف) دو نقطه بگذارید قاف میشود و در خط امروز هم در بعضی موارد فاء و قاف یک طور نوشته میشوند و تمیز به نقطه است مثل فاسق و قاشق.

خط نسخ امروز ما از چهار صد تخته سربی چاپ میشود و خط نستعلیق که برای دولت دکن یک دماغ عالی ایرانی ساخته از پانصد و پنجاه تخته چاپ میشود و اگر بخواهیم برای نستعلیق میر عماد که مثل زلف یار هزار پیچ و تاب دارد حروف بسازیم بیش از هزار تخته لازم است

آن هم بی اعراب. حالا تفاوت را ببینید که در خط داعی نسخ یا نستعلیق با سی و چهار تخته معرب چاپ میشود. اگر بگوئید خط داعی قشنگ نیست و نقاشی ندارد اوّلاً قبول ندارم چه اگر همین خط داعی را یک خوشنویس خوب ایرانی بنویسد قشنگ میشود و تا درجه ای نقاشی پیدا میکند و جهت قشنگ نبودن مانوس نبودن شما است. خطوط امروز ما را هم در هر زمان طوری مینوشتند و همان را می پسندیدند که شما امروز نمی پسندید نسخ هر قرن طور مخصوصی بوده هم چنین نستعلیق و شکسته و خطوط دیگر و نوشته هر قرنی از ابتدای اسلام تا حال نزد من موجود است همه را با هم مقابله کردم. من هر زبانی را که آموختم در ابتدا خط آن بنظر من خیلی بد آمد و بعد از آموختن خیلی قشنگ جلوه کرد. حتی از خط اردو که خوشنویسیش با خط ایران فرق دارد در ابتدا بدم میامد

وحالا خوشم میآید. وقتی که شروع به زبان سنسکریت کردم خطش بنظرم خرچنگ وقورباغه بود وحالا می بینم خط قشنگی است.

دور نرویم مصریها همین خط مارا در مراسلات طوری مینویسند که هر ایرانی از دیدنش نفرت میکند در حالتی که بجای خود قشنگ وخوب است. ایران قبل از اسلام صدها سال خطش پهلوی واوستا بود که هردو از خط سریانی گرفته شده بود در حالتی که خود خط سریانی بنظر ما قشنگ نیست چه رسد به فروعاتش. گویا قشنگی چیز واقعی نباشد البته خطی که از روی اصول علمی ترکیب شده باشد قشنگ است دیگر این که آیا شما قشنگی میخواهید یا علم. از این خط علم آموختن شما آسان میشود وهیچ بی سواد در ملک نمی ماند ونشر علوم با فراوانی انجام میگیرد وممکن میشود که در هر دهکده هم مطبعه دستی باشد وهر عالم

میتواند در خانهٔ خود یک مطبعه کوچک داشته باشد وعلم خود را به ملت خود برساند طبع ارزان میشود وجراید که وسیلهٔ تربیت ملت است در ملک فراوان. شما خط خودتان را برای نوشتن بادوست نگاه بدارید فقط برای تعلیم اطفال وطبع خط داعی را استعمال کنید آیا برای یک ملت چندهزار سالهٔ ایران ننگ نیست که خطش برای طبع هزار شکل بخواهد وبرای آموختن مبتدی بغرنج باشد.

شاعری جبلی ما ایرانیان است هر چیز را برنگ شعر درمیآوریم خط خودمان را مثل زلف یار دارای هزار پیچ وخم کردیم وبیچاره عرب وهندی هم مجبور شدند از ما تقلید کنند. اگر شخص خارجی نظر به خط امروز ما بکند تعجب میکند که بنظرش میآید یک جا یک کلمه مثل قورباغه ایست که یک پا بلند کرده ویک کلمه مثل روباهی است

که دم خود را بدهن گرفته و کلمهٔ دیگر مثل درختی است که کج شده بخواهد
بخفتد این همه مناظر طبیعت را در خط جا دادن صنعت نقاشی است
که شعر خاموش است اما دخلی به خط ندارد که باید دارای شکل ساده باشد
و با اصول علمی ساده ترکیب شود. در خط داعی سواری و تکیه و
افزایش نیست و سطر کلی راست میآید و جای کم میگیرد که در یک
صفحه سطور بیشتر از سطور خط امروزی میآید. ماشین نویسی یکی از
اسباب تمدن و ترقی امروز شده و هر دولت و بلکه هر عالمی محتاج
به آن است با خط داعی ماشین سهل میشود ساخت. اگر خط داعی رواج
یابد میتوانم حروف را کم بکنم در حالتی که خط همان باشد که برای طبع و
ماشین نویسی دوازده شکل کافی باشد آنانیکه مخترع خط ما بودند خیلی
دانائی بکار بردند که ما امروز ملتفت آنها نیستیم و کاری که ما کردیم

این بود که بر اصول سادهٔ علمی آنها بقدری نقاشی افزودیم که خود را
از علوم محروم کردیم و خط ما بعد از خط چینی مشکل ترین خط دنیا شده.
در هر چیز افراط و تفریط باعث تباهی است و سرمایهٔ ترقی اعتدال
است در افراط عکس العمل حتمی است. فواره چون بلند شود سرنگون شود.
دوام در اعتدال است که در خط داعی است. زبان فارسی شیرین
ترین و آسان ترین زبان دنیا است و اگر خط ما نبود زبان ما قابل
این بود که زبان بین المللی عالم شود حالا با خط داعی آن قابلیت را پیدا کرده
چه این خط می تواند ادعا کند که بهترین خط دنیا است چه هر خط دیگر در
طبع حروف مقطعه است و این خط با وجود ترکیب آسانی خواندن
را از دست نداده که هر حرفی واضح خوانده میشود و از جهت ترکیب
قشنگتر و کم خرجتر شده. مملکت ایران که در زیر سایهٔ اعلیحضرت پهلوی

درترقی روز افزون است کی میداند که فارسی زبان بین اللملی میشود اگر شد بروح من رحمت بفرستید که مانع را برداشتم۔

تشکیل خط کوفی

خطوط ما یازده قسم است که بعضی متروک و بعضی کم استعمال و بعضی هم زیاد استعمال میشود۔ (۱) کوفی (۲) ثلث (۳) نسخ (۴) محقق (۵) ریحان (۶) توقیع (۷) رقاع (۸) تعلیق (۹) نستعلیق (۱۰) شکسته (۱۱) تحریری ۔ اکنون نسخ و نستعلیق و شکسته و تحریری رائج است ۔ تمام ده خط دیگر از کوفی گرفته شده و کوفی از خط عبرانی اگر الفبای عبرانی را با کوفی مقابله کنید می بینید که دوم از اول چه طور اخذ شده مثلاً نون عبرانی این است (נ) و نون کوفی این (ٮ) و فاء عبرانی این است (פ) و فاء کوفی این (ڡ) اما سازندگان کوفی دانائی خوبی بخرج دادند که

برای چند حرف یک شکل ساختند که با یک علامت (ر) کوچک که در خطوط دیگر بعد نقطه شده احرف دیگر خوانده شود مثلاً در عبرانی برای جیم و حا و خاء هر یک شکل علیحده بوده (ג ח כ) و در کوفی یک شکل با یک علامت کوچک برای جیم و خ (ح ح ح) حالا این کار برای آموختن مبتدی چه اندازه آسانی آورد و برای طبع امروز ما آسان شد که یک شکل لبسازیم و با اختلاف نقطه از آن چند شکل دیگر بیرون بیاوریم اما حیف که ما قدر آن نعمت را ندانستیم و بجای آن که چند حرف را به یک شکل بنویسیم و تمیز با نقطه باشد یک حرف را به چندین شکل در آوردیم که امروز متعلم خط ما باید برای هر حرف چندین شکل حفظ کند و معلم ابتدائی از آن مظلوم بپرسد باء اول چند شکل نوشته میشود و باء وسط چند شکل و باء آخر

چند شکل ـ و بعد از آن که هشت شکل برای با حفظ کرد تازه اول

اشکال او است که هر شکلی در کجا و چه لفظی نوشته می شود و اگر مغزش رم

نکرده بود توانست بفهمد که هر شکلی در چه لفظ نوشته شود تازه می فهمد که هر

نویسنده حرف باء را شکلهائی می نویسد که غیر از آن هشت قسم است ـ

آفرین بر عقل ما که علم را فدای نقاشی کردیم ـ مخترعان خط کوفی اصول

ترکیب را شکل خط دائی ساده گذاشتند که بعضی حروف در ترکیب

تغییر نکنند و بعضی دیگر فقط سرشان نوشته شود پس برای نشان دادن

ترکیب ساده تمام حروف را در جمل ابجدی آوردند و از یاد گرفتن

جمل ابجدی مبتدی اصول ترکیب حروف را یاد میگرفت و بعد

هرچه میخواست میتوانست بنویسد این است حروف خط کوفی و

جمل ابجدی آن :ـ

مشهور این است که ابن مقله وزیر در اوایل قرن چهارم

هجری از روی خط کوفی شش قسم خط که ثلث و نسخ از جمله آنها

است ساخته لیکن شهرت مذکوره که در تاریخها هم ضبط شده غلط است چه در کتابخانهٔ دولتی مصر خطوط نسخ نوشتهٔ قرن دوم و سوم هجری موجود است ابن مقله در قرن چهارم مخترع خوشنویسی در نسخ است و شاید خطوط دیگر را از روی نسخ ساخته. خط نسخ قبل از ابن مقله شکل کوفی ترکیب ساده داشته چه اختراع عرب بوده و ابن مقلهٔ ایرانی در آن نقاشی احداث کرده۔ نزد من خط نسخ قاضی سیرافی معاصر ابن مقله موجود است که شکل کوفی ساده است۔

نقطه و اعراب اختراع نقطه در خط نکتهٔ بزرک علمی بوده که خط را آسان و مختصر کرده که یک شکل به اختلاف نقطهٔ بالا و پائین حرف دیگر خوانده میشود اگر متعلم یک شکل ب را یاد بگیرد در واقع

سه حرف دیگر (پ ت ث) هم آموخته که با بِ تنها در نقطه فرق دارند همچنین در ج چ ح خ که همه یک شکلند و هکذا حروف دیگر و چنین خوبی در هیچ خط قدیم و جدید دنیا نیست که صرفه در شکل شده باشد که برای مبتدی و طبع مفید است. در خط لاتین دو حرف (ز - ند) نقطه بر بالا دارند اما چون شکل آنها اشتباه بهیچ حرف دیگر نمیشود پس نقطهٔ آنها برای صرفه نیست و نشان میدهد که خط لاتین اصلی نیست بلکه از خط دیگری تقلید شده که در آن نقطه برای صرفه بوده۔

برای اعراب خط خودمان سه شکل (زیر و زبر و پیش) داریم اما هیچ وقت نمی نویسیم و نتیجه این شده که بسیاری از الفاظ را حتی فصحا غلط تلفظ میکنند اگر ما رجوع به کتب لغت بکنیم می فهمیم که تلفظ بسیاری

از الفاظ ما غلط است. دُژخیم را که باضم اول است باکسر
اوّل میگوئیم و دژ را که بافتح اول است باکسر اوّل میگوئیم.
ترجمه را که بافتح جیم است باضم آن میگوئیم و نُثار را که باضم
اوّل است باکسر اول تلفّظ میکنیم وهکذا صدها الفاظ فارسی
وعربی. اگر اسم یک ده ایران را در کتابی ببینیم نمیتوانیم
صحیح تلفظ کنیم مگر اینکه به آن ده رفته باشیم یا از کسی که میداند
شنیده باشیم. در جراید و کتب ما ناحیهای غیر ایران بسیار میآید
و ما نمیتوانیم هیچکدام را درست بخوانیم. من حروف چاپ خط داعی
را معرب قرار دادم و هر حرفی که اعراب ندارد باید ساکن
خوانده شود. در فارسی بعضی الفاظ عربی با دو زبر هم هست مثل
ایضاً و مجازاً از این جهت یک شکل دو زبر هم اضافه نمودم

و برای زبان عربی شکل دو پیش و دو زیر هم اضافه میشود و برای خط
اردو یک یای معکوس (ے) باید اضافه شود و برای ٹ و ڈ و ڑ
وهای مختفی اضافه لازم نیست بلکه برای تمیز الف همزه روی آن
حروف نهاده میشود. اگر خط داعی هم رواج نیابد لازم است
دولت ایران طبع خط بی اعراب را جرم قرار دهد تا بتدریج تلفظ
الفاظ ما صحیح شود و در تمام نقاط ایران یک طور تلفظ شود و از
تغییر زبان جلوگیری شود اکنون الفاظ یک کتاب یا روزنامه
را که اعراب ندارد اهل هر جائی مطابق تلفظ خودش میخواند اصفهانیها
عاشق کسره اند و شیرازیها عاشق فتحه اعراب واقعی آن حروف هرچه باشد
یک اشکال مهم من در تالیف فرهنگ نظام پیدا کردن تلفظ
صحیح حروف الفاظ فارسی است. هرکدام که در اوستا و سنسکریت

ریشه دارد تلفظش بدست میآید و آنچه ندارد تلفظ طهرانش را
ضبط میکنم اما خدا میداند تلفظ اصلیش چه بوده ـ

امید دارم از این رسالۂ من تصدیق کنید که خدمت بزرگی به
علم سه زبان فارسی و عربی وارد و کردم و در واقع یک نتیجۂ
زحمت پنجاه سالۂ علمی من است اگر این اصلاح بر من کشف نشده
بود ممکن بود از خط زلف یاری ما که مانع سواد عمومی است صبر
تان تمام شود و حوصله تان سر رود و ناگهان خط لاتین را بگیرید
آنوقت خزانۂ ادبیات هزار و دویست سالۂ ما مثل گنج قارون
فرو میرفت و ما تازه گدای علم دیگران میشدیم و از ما چنین گز بجرده
پاره کردن بعید نبود که از تبدیل خط پهلوی به خط عربی خزانۂ علمی
چندین هزار سالۂ خود را بدست خود دور نختیم و همه تلف شد ـ

کسی حق ندارد بی اجازۂ من حروف خط داعی را بسازد هر کس
میخواهد باید حروف ساخته از من بخرد مگر اینکه دولت ایران یا دولت
دکن به من حق الانکشاف داده بخرند و برای عموم آزاد کنند ـ اگر
دولت ایران بخرد اجازه میدهم نامش را تبدیل به خط پهلوی
کند و اگر دولت دکن بخرد نامش را تبدیل به خط نظامی کند ـ

در آخر رساله دو قصیدۂ داعی را که در دو موقع جشن
میلاد اعلیحضرت سلطان العلوم سروده در خط نسخ و نستعلیق
داعی می نویسم :ـ

قَصیده دَر خَطِّ داعی (نَسخ)

روزِ پَیدایِشِ شَه عُثمانَ است
کِه مُبارَک بِهِ مُسَلمانان است

جَشنِ میلادِ بِهَر سو بَرپا است

دَکَن اِمروز بَهارِستان است

دَر هَمِه کِشوَر هَرکَس اِمروز

مِیزبان است وَ یا مِهمان است

بانگِ چِنگ است زِهَر دَیر بُلَند

بَکَفِ زَنان بَرهَمَن و رَهبان است

۱ دو قصیده هم در سبک صفوی است که امروز در ایران متروک است. شعر فارسی در عصر صفوی در دست فضلا بکمال خود رسیده بود و فارسی توانست در شعر با زبان یونان قدیم و سنسکریت و عربی ادعای همسری بلکه تفوق کند تا حملهٔ افغان پیش آمد که دوازده سال طول کشید و ثروت ایران بغارت رفت و از سختی زمانه ارواح فاضل با علوم خود پرواز کردند ص ۲

زاهِدان شُکر کُنان دَر مَسجِد

مِهرِ شَه دَر دِلِ شان ایمان است

دَر دِلِ کَس نَبُوَد غَم اِمروز

بَسکه شَه را بِهَمِه اِحسان است

دَکَن و هَرچِه دَر او یک بَدَن است

شاه عُثمان عَلی او را جان است

ص ۲ و در دورهٔ نادری هم که عصر لشکری ایران بوده نور علم به ایران نتابید و مردم ولرهای زندی نمیدانستند علم و شعر چیست تا در عصر قاجار شعرا ول در دربار و باز ار در سبک ساده پیدا شد و خاقان با زبان و دست خود در ترویج آن کوشید و بعد به مدرسه هم راه یافت لیکن فضلا مجبور بودند بهمان سبک سادهٔ زمان شعر گویند. در واقع سبک علمی صفوی ص ۳

دانش و داد و دِهش زیبِ شماست

شاهِ ما مُنفَردِ دوران است

بهرِ افزایشِ دانش در مُلک

زین شهِ علم دو صد فرمان است

دادخواهان بزبان میگویند

شاهِ ما ثانی نوشیروان است

شاهِ هنداست و زِخوانِ کَرَمش

سهم‌خوارِ عرب و توران است

۲_ بکلی مرحوم شد. چون حالا شعر از دربار بیرون رفته دیگر مدرسه مجبور به پیروی بازاریست و ممکن است فضلا سبک علمی صفوی را زنده کنند و سبک قاجار برای بازار بماند.

همچو حاتم که مَثَل شُد در جود

شاه عُثمان مَثَلِ ایران است

سنگ اکسیر شود از نظرت

خاک و زر در کفِ تو یکسان است

وهم بر پایهٔ قدرش نرسد

عقل در همّتِ او حیران است

دور از احکامِ تو شُد ظُلمتِ ظُلم

در دلِ روشنِ تو قرآن است

بختیاری تو که در چشمِ عدوت

از قضا هر مژه‌اش پیکان است

شکلِ شمشیر تو را دید عدو

دائما در دلِ او ثعبان است
خوار گشتت است حسودت چکند
از قدر بهرهٔ او خذلان است
دشمنانت همه گشتند تباه
بر کسی نامِ عدو بهتان است
از بناها که تو کردی در ملک
در دکن نامِ تو جاویدان است
دادگر شاه بود سایهٔ حق
زان سبب حکمِ تو از یزدان است
بسکه در مدحِ نبی دُر پاشید
خلق گویند دُوُم حسان است

باطنش روشن از مهرِ علی است
ساده در ظاهر چون مسلمان است
کم ز خاقانی نبود به سخن
در فصاحت کم از او سحبان است
عالمان را سخنِ او امل است
فاضلان را درِ او ارمان است
داعیِ دولتِ تو گوهرِ تو است
لیک در خاکِ دکن پنهان است
تربیت کردنِ قابلِ گوهر
بر تو ای شاهِ علوم آسان است

~~~
~~~

قصیده

در تهنیتِ جشنِ میلادِ اعلیحضرت نظام

(نستعلیق)

ماهِ رجب بر آسمان امشب پدیدار آمده

وین ماه را هر روزن مشتاقِ دیدار آمده

کرده است مه بر آسمان اعلانِ عیدِ مؤمنان

میلادِ عثمان شاه را این مه نمودار آمده

زائید مه بر آسمان زائیده شد شه بر زمین

بالید مه بالید شه با نور سرشار آمده

چون تابشِ بدرِ فلک کز وی زمین روشن شود

از تابشِ شاهِ دکن گیتی پر انوار آمده

مه را زوال از پی دود چون بر کمالِ خود رسد

شه را کمالی استوار از فضلِ دادار آمده

شه شد پدید ای آسمان نازی چه با استارگان

فخرِ زمین بر آسمان زین پس سزاوار آمده

مهرِ تو هر شب ناپدید ماهِ تو هر روز است گم

کیوانِ تو نحس آمده بهرام خونخوار آمده

شاهِ دکن مهرِ زمین شهزادگان استارگان

هر یک جهانِ خلق را برجیس آثار آمده

حاتم عرب بوده است لیک زهر زمین بگذشته ام

دیده ز فیضِ حاتمی هر کس بگفتار آمده

عثمان علی شاهِ دکن جود ش شهِ روی زمین

از فیضِ او افسانهٔ هر جا ببازار آمده

بین بحرِ فیضِ دستِ شه در حیدرآبادِ دکن

این از عرب آن از عجم دیگر ز تاتار آمده

ملت ز فرطِ دانشش خوانده است سلطان العلوم

از شاهِ شاهانش[1] لقب یارِ وفادار آمده

شاها دکن از لطفِ تو اخیار را مامن شده

چونانکه نارِ قهرِ تو جانسوزِ اشرار آمده

ما را قرار از تو بود دشمن نزار از تو بود

ملکِ برار[2] از تو بود ایزد تو را یار آمده

[1] مقصود امپراطور انگلیس است.

[2] برار ولایت بزرگی است که دولت انگلیس از سلطنت دکن گرفته بود و این اعلیحضرت میخواهد پس بگیرد.

هر کس که آید در دکن گوید ز عدلِ تو سخن

کان کسروی دادِ کهن از نو بکردار آمده

بارانِ رحمت عهدِ تو بازارِ نعمت عهدِ تو

هر سو روان از جهدِ تو پُر آب[1] انهار آمده

هر کس دمی روی تو دید یا یک سخن از تو شنید

نزدت ببارِ خویشتن ز احسان گرانبار آمده

ما نیکخواهانِ تو را هر دم ز نو نعمت رسد

بدخواهِ تو از بختِ بد مخذول و ناچار آمده

هر گوشِ دانش پیشهٔ فرهادِ شیرین نطقِ تواست

شعرِ تو را ذوقِ سلیمه از جان خریدار آمده

چون تو نگفته شعر کس در هندی و در فارسی

[1] اشاره به دریاچه هائی است که این شاه در ملک ساخته.

هرچ آمده از طبع تو افکار ابکار آمده

شاعر نماید بر زبان از حکمت غیبی نشان

در ما گروه شاعران طبع تو سالار آمده

فرمانگه اجداد تو بوده است کاخ فارسی

زان از پی تزئین آن عزم تو معمار آمده

در ربع مسکون نام تو رفته ز فرهنگ نظام

در هند بهر فارسی این نامه معیار آمده

شاها در این میلاد تو بهر مبارکباد تو

این داعی دلشاد تو با نذر[1] و اشعار آمده

[1] این لفظ در هند بمعنی پیشکشی است که هر کس نزد شاه میرود میدهد -

ایضاً غزل در خط داعی

چون دلم دوش تو را دست بدامان گردید

دامن از دیده من پر در و مرجان گردید

بر دلم چشم حقارت مفکن کاین خانه

از سیه کاری گیسوی تو ویران گردید

دل که سرچشمه اشک است بر تو است بهبند

هر طرف ناله بلند است که طوفان گردید

هجر آخر شد و در خویش تو را یافته ام

درد از معجزهٔ عشق تو درمان گردید

بایدت نام بسختی جهان تن درده

یوسف مصر عزیز از چه و زندان گردید

دَورِ مَن حَلقهٔ زِ مُرغان و وُحوش است بِدَشت

آخِر این مور زِ عِشقِ تو سُلَیمان گَردید

هَمه شَب مَحوِ تَماشای تو اَم دَر دِلِ خویش

داغِ هَر گوشهٔ دِل مِهرِ دَرَخشان گَردید

گَرچه خویش است مَدارید زِ کَس چَشمِ اُمید

یوسُف آوارهٔ زِ بَدخواهیِ اِخوان گَردید

فارسی زِندِه شُدَه است اَز نَفَسِ شاهِ عُلوم

حَیدَرآبادِ دَکَن داعیِ طِهران گَردید

